

ANMELDELSER

- anmeldelser og omtale af
ny uddannelseshistorisk litteratur

BØRN OG UNGE

Cecilie Bjerre: Når staten er far og mor. Børneværnets anbringelser af børn i Danmark 1905-1975.

Utrykt ph.d.-afhandling, Syddansk Universitet, 2019. 323 s.

Bolette Frydendahl Larsen: Opdragelse og diagnosticering. Fra uopdragelighed til psykopati på Vejstrup Pige hjem 1908-1940. Utrykt ph.d.-afhandling, Lund universitet, 2020. 344 s.

Af Ning de Coninck-Smith, professor, DPU, Aarhus Universitet

Nye koste fejer bedst, siger et gammelt mundheld. Og ja, det er ikke altid det halve galt.

De to afhandlinger, som skal omtales i det følgende, har børneværnet eller forsorgen for børn og unge som omdrejningspunkt. Det er på sin vis en historie, der er undersøgt flere gange tidligere af bl.a. Anne Løkkes med bogen om de *Vildfarende børn* fra 1990, af Anette Faye Jacobsen i artiklen *Kontrol og demokrati inden for børneforsorgen* fra 1989 og af Inge Bryderup med oversigtsværket *Børnelove og socialpædagogik* fra 2005. Med sine mange journalsager, stambøger, egne tidsskrifter og politisk bevågenhed og lovgivning rummer børne- og ungdomsforsorgen dog

fortsat mange (andre) upåagtede historier, som det fremgår af disse to ph.d.-afhandlinger.

Kort fortalt handler Cecilie Bjerres afhandling *Når staten er far og mor. Børneværnets anbringelser af børn i Danmark, 1905-1975* om børneværnet i tre kommuner, nemlig København, Odense og Silkeborg, om praksis og skift over tid. Startpunktet er børneværnets etablering i forlængelsen af børneloven af 1905, slutpunktet er bistandslovens vedtagelse i 1975. Afhandlingen viser forskelligheden i praksis, bl.a. var det især små børn, som blev anbragt i landkommunen Silkeborg, mens det var større (dreng) børn, opmærksomheden samlede sig om i byerne. Interessant er de sprækker, hvor forældre til anbragte børn havde mulighed for ikke bare at tage til genmæle, men også at få (mere end) et ord at skulle have sagt. Det gjaldt i sager om forsøgsvis hjemgivelse og om de anbragte børns videre færden og uddannelse, hvor der også ind imellem blev spurgt til drengenes mening. Ville de i lære eller ud at sejle? Pigerne skulle ud at tjene, det stod ikke i samme grad til diskussion. Bjerre interesserer sig også for skiftende kategorier, fra forbryderiske børn til udsatte børn, og hvordan kategorierne konstitueredes gennem de nye videnskaber psykiatri og psykologi. Overordnet vi-

ser afhandlingen kontinuitet på mange planer, og uanset at nye professioner kom på banen, forblev kaldstanken bærende.

Med Bolette Frydendahl Larsens afhandling *Opdragelse og diagnosticering. Fra uopdragelighed til psykopati på Vejstrup Pige hjem 1908-1940*, flyttes fokus til Vejstrup Pige hjem, landets første statsungdomsinstitution for piger, oprettet direkte i forlængelse af børneloven fra 1905. Her drejer det ikke bare om de piger, som blev anbragt mellem 1908 og 1940, hvem de var, hvordan de blev behandlet og deres videre skæbne. Afhandlingen handler sig især om psykiatriens indtog, og om hvordan denne nye videnskab forvaltedes af forstanderinder og tilsynsførende læger. Psykiatri og diagnoser ses på linje med intelligenstag som handlederskaber, der skulle afhjælpe 'roderiet' i det daglige forsorgsarbejde. Ikke mindst, når det drejede sig om de 48 piger, der blev karakteriseret som uopdragelige – og som ulovligt, men alligevel – blev udskrevet af forsorgen før tid. Med inspiration fra Michel Foucault introducerer Frydendahl Larsen begrebet moderlig omsorgsmagt. Det betegner den særegne opdragelsesform, hvor forstanderinder og lærerinder knyttede eleverne til sig og bevidst trak på stærke følelsesmæssige og affektive bånd i deres opdragelse. Vejen til en reformering af pigen gik via personlige, men frivillige bekendelser. Skete det ikke af sig selv, var der andre metoder fra fysisk straf til indespærring til at bringe hende på bedre tanker.

Begge afhandlinger er praksisnære, vi kommer ned i kommunerne, og vi kommer ud på Vejstrup Pige hjem. Vi møder professionelle behandlere, læge-

lige eksperter, forstanderinder, forældre, børn og unge. Alt sammen rammet ind af et fælles ønske om at udfordre blikket på forsorgen som andet og mere end social kontrol og entydig disciplinering til fordel for et perspektiv, der anerkender sammensathederne og ikke mindst de handle(u)muligheder, som de anbragte børn og unge såvel som deres forældrene og forsorgens medarbejdere besad. Det er 'magtens uforudsigelighed' og en tagen-den-social-nød-almorligt på den ene side og en forståelse af indsatsens nødvendighed på den anden, som tegner de to afhandlinger.

Centralt – mest dog i Frydendahl Larsens afhandling – står spørgsmålet om de nye videnskabers bidrag til arbejdet med børne- og ungdomsforsorgen, og hvornår, hvorfor og hvordan de blev taget i anvendelse. Svarene herpå er mere sammensatte end entydige. På Vejstrup forsøgte forstanderinderne sig – med lægernes mellemkomst – allerede i mellemkrigsårene med diagnoser og intelligenstag. Inden for børneværnet gik udviklingen mere trægt, og det var først i efterkrigsårene, at psykologiens blik på barnets indre liv og på vigtigheden af tæt kontakt mellem mor og barn begyndte at gøre sig gældende. Plejefamilier erstattede herefter gradvist institutionsanbringelse.

Fejer de nye koste så bedre? De kommer i hvert fald ud i hjørnerne og ned i materien. De udfordrer forenkledede billeder af forsorgen, og de rejser nye interessante problemstillinger, som spørgsmålet om, hvilken rolle forsorgen spillede for ændringer i barnesyn og opdragelsespraksis. Her forekommer Vejstrup at have været et særligt

privilegeret sted med forstanderinder, der ville det nyeste nye – og som afskrev Herrens formaning, mens børneværnerne, som oftest bestod af repræsentanter for de lokale 'eliter', ikke vidner om samme overskud. Tankevækkende og godt at få påpeget sammensathederne i kronologierne, og at der ikke bare er et stykke fra lov til virkelighed, men også at 'virkeligheden' har sin egen logik.

Sofie Rosengaard:

Fremtiden starter i børnehaven. Postmoderne analyser af velfærdsstatslige investeringer i det lille barns nationale dannelse. Utrykt ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2018. 186 s.

*Af Bjørn Frithiof Hamre, lektor,
Københavns Universitet*

*Barnet på spil – som objekt for
statens nationalkulturelle intervention*

Børnehaven og dens pædagogisk professionelle har på den ene eller anden måde altid fulgt mig. Da jeg i slutningen af 1960'erne gik i børnehaven i Holte, mindedes jeg en hvid murstensbygning med en hyggelig have, hvor børnehavenlederens, fru Frederiksen, styrede med mild, men myndig hånd. Der var børn, der var populære, og der var dem, der var udenfor. Selve børnehaven oplevedes jeg dog grundlæggende som et rart sted afsondret fra alt det andet derude, som vi som børn selvfølgelig ikke havde nogen særlig klar fornemmelse af. Mange år senere, i 1990'erne, læste jeg pædagogik og historie på universitetet, og et af mine første jobs derefter blev arbejdet som underviser på Kolding Pæ-

dagogseminarium. På det tidspunkt var det gået op for mig, at det, der foregik i børnehaven, ikke var det helt hermetisk afsondrede paradisiske rum, som livets indledende erfaringer kunne give indtryk af. Børnehaven er ikke bare en paradisisk tilstand adskilt fra de voksnes verden, selvom reformpædagogiske tænkere måske kunne ønske sig dette. Børnehaven var med andre ord et sted, hvor et eller andet er på spil. Det er et forløb, hvor barnet ikke alene civiliseres til voksenlivet i Norbert Elias' forstand, men også en proces, der handler om, at nogle former for adfærd belønnes, mens andre problematiseres. Noget er på spil. Udformningen af en ny lov for pædagoguddannelsen, og mit senere redaktionelle arbejde i udarbejdelsen af en grundbog, tydeliggjorde, at pædagoguddannelsen var en vigtig samfundsmæssig kampplads, ikke alene om børnenes fremtid, men først og fremmest om samfundets velfærd og fremtid.

Min barndoms billede af børnehaven som paradisisk uskyldsrent område udfordres yderligere af de ambitioner og konklusioner, som fremføres i Sofie Rosengaards ph.d.-afhandling *Fremtiden starter i børnehaven - Postmoderne analyser af velfærdsstatslige investeringer i det lille barns nationale dannelse*. Kort fortalt argumenterer Rosengaard for, gennem brug af righoldigt kildemateriale, at barnet i relation til børnehaven i den 70-årige periode 1945-2015 fremskrives som værende i en permanent krisetilstand. Beskrivelsen af denne krisetilstand giver mulighed for og legitimitet til bestemte former for tiltag og interventioner i daginstitutionen og dermed i forhold til barnet, heraf af-

handlingens undertitel: *investeringer i det lille barns nationale dannelse*. At beskrive barnet som værende i krise giver netop anledning til at anskue barnet og daginstitutionen som objekter for investering i fremtiden.

Læsningen af Sofie Rosengaards grundige og originale arbejde lægger op til nye problematiserende forståelser af det, der er på spil i børnehaven. Dette gribes an ved ambitionen om undgå at skrive en kronologisk fortælling om daginstitutionens historie og søger i stedet en postmoderne tilgang til at forstå fænomener, der muligvis fremtræder som nye, men kan have været gennemgående i en længere periode af daginstitutionens historie. Daginstitutionen rammesættes som et forhold mellem stat, politik og pædagogik, hvor der foregår et nationalstatsligt borgerdannelsesarbejde. Afhandlingens forskningsspørgsmål formuleres på den baggrund som: "Hvordan konstitueres og begrundes daginstitutionen gennem velfærdsstatslige argumenter angående det lille barns fremtid?" (s. 11). Inspireret af tænkere som Maggie MacLure, Ulla Ambrosius Madsen og Michel Foucault handler det om at undre sig over daginstitutionen og alt det, der i den forbindelse bliver taget givet. Med den postmoderne tilgang og de nævnte teoretikere argumenterer Rosengaard for betydningen af at distancere sig fra oplysningsidealer og forestillinger om en objektiv virkelighed. Fremtiden må forstås som en styringsteknologi, hvilket f.eks. gør sig gældende når nutidige politikker skal genføres af hensynet til fremtiden og de fremtidige generationer.

Den postmoderne tilgang kan så-

ledes tilføre noget nyt og andet, i forståelsen af daginstitutionen som genstandsfelt i velfærdstaten. Frem for at forstå daginstitution gennem det kronologiske blik må vi "beskrive daginstitutionen igennem et væld af historier" (s. 15). Dette gøres gennem et blik på forholdet mellem stat og borger, hvor det institutionaliserede barns hverdag gennem de seneste 70 år analyseres. Det nye blik, i denne ikke-kronologiske fortælling, består i, at barnet gennem perioden beskrives som værende i krise. Dette giver mulighed for at forstå daginstitutionens betydning som et nationalt og statsligt interventionsprojekt, hvor der produceres idealer for den fremtidige borger. Det handler derfor om at analysere "hvilke symbolske grænser for staten, der produceres og reproduceres igennem idéer om det pædagogiske velfærdsarbejde" (s. 24). Pædagogik og pædagogiske forhold må ses som del af et velfærdsstatslig arbejde, hvor symbolske grænser sættes og idealer vedligeholdes. Det turde således være krystalklart, at vi her er milevidt fra min barndoms romantiserede blik på børnehaven.

I den analytiske tilgang distance-rer Rosengaard sig fra den kronologiske tilgang og sætter i stedet fokus på teknologier og rationer. Daginstitutionen ses som en konversationel realitet, hvor forestillinger om krise og trusler kan identificeres i hele perioden 1945-2015. Beskrivelser af nutiden i materialet baserer sig f.eks. på forestillinger om fortiden. Inspireret af Michel Foucault bliver fremtiden en styringsteknologi, der rammesætter befolkningens valg og muligheder i forhold til det, der i nutiden vurderes som farligt og risikobe-

tonet for samfundet. Kort fortalt ses barnet som en mulig løsning og et interventionsobjekt for de kriser, der tales frem. Se, alt dette var jeg selvfølgelig glad for, at jeg ikke var klar over, da jeg rendte rundt i lykkelig uvidenhed i fru Frederiksens børnehaven.

Hvilket materialet anvendes til at fremanalysere problematikken? Det drejer sig om tre forskellige materialetyper: 1) lovgivning om dagtilbud og pædagoguddannelse (politik), 2) tidsskriftsartikler fra det pædagogiske fagtidsskrift (profession) og 3) interviews foretaget i 2015 med syv pædagoger (hverdagspraksis) med tilhørende feltnoter. Hensigten er her at konstruere et fladt netværk af udsagn for at kunne analysere, "hvordan der er blevet tænkt og talt om daginstitutionen i en periode på 70 år" (s. 52). Udsagnene er kodet og samlet i udsagnskollager, som er fremledt på baggrund af spørgsmålene: 1) Hvilken betydning gives daginstitutionen? 2) Hvordan beskrives daginstitutionen? Dens rolle og formål? 3) Hvilke roller, opgaver og formål har pædagogerne? Og 4) Hvordan beskrives barnet? Med hvilke behov for (ud)dannelse? (s. 60). I analysen fungerer kollagerne som daginstitutionshistorier, der skal give mulighed for videre analyser. Med dette metodiske greb har vi altså at gøre med noget nyt, der ikke anvendes i traditionelle analyser. Analysen af udsagnskollagerne har til formål at besvare, hvordan idealer for daginstitutionen og daginstitutionsbarnet bliver skabt. Her peger analysen på fire fund: 1. Barnet som økonomisk investeringsobjekt, 2. Daginstitutionen som investering i barnets fremtidige borgerpotentiale, 3. Danskhed som investeringsobjekt, og 4.

Barnet som aktiv demokratisk medborger, dvs. fire analytiske temaer: økonomi, borgerpotentiale, danskhed og demokrati (s. 103). De fire temaer skal ses som gennemgående temaer i perioden 1945-2015. Meget er således spil i børnehaven, og det er ikke mærkeligt at der i hele perioden har været så stor bevågenhed om børnehaven som politisk projekt.

Udsagnskollagerne benyttes i en videre analyse til at forklare, hvordan symbolske grænser for velfærdsnationalstaten markeres. Med afsæt i analyse af daginstitutionen som borgerdannede foranstaltning i nationalstaten, inspireret af Michele Lamont, argumenteres der for, at borgeren skabes gennem en række social-, kultur- og befolkningspolitiske interventioner, hvilket med afsæt i analysen leder forfatteren frem til tre former for duelighed: samfundsduelighed, arbejdsduelighed og livsduelighed. Disse former for duelighed skal opfattes som måder, hvorpå befolkningen ledes i velfærdsstaten. En sådan analyse kan derved forklare, hvor der er så meget på spil, når det drejer sig om politiske bestræbelser på at styre daginstitutionssfeltet.

Nationale grænsemarkører, som sammenkædningen af dansk sprog og sindelag og monokulturelle forståelser af det nationale fællesskab, viser sig i daginstitutionens måde at fungere på. Duelighedsformerne forbindes med forståelser af det særligt danske (s. 121), hvorved nogle grupper forstås som udefrakommende. Det leder os hen til den centrale pointe i analyserne: "Barnets duelighed som nationalt værn gennem dannelse til særligt anerkendte kulturelle traditioner, vidensfor-

mer og moralske distinktioner synliggør Danmark som et nationalkulturelt fællesskab, der er symbolsk afgrænset som en konsensusøgende, demokratisk befolkning, en innovativ, kreativ og produktiv arbejdsstyrke af sunde robuste, tillidsfulde og livsglade individer” (s. 135). Ikke alene børnehavenet, men formodes det, også pædagogerne og daginstitutionernes er således både objekter for – og aktører – i en nationalkulturel dannelse, hvor barnet gøres dueligt som nationalt værn. I denne bevægelse bliver daginstitutionen garantien i et demokratisk og statsligt nationalkulturelt fællesskab, hvor der investeres i barnet som en ressource og som et potentiale for fremtiden.

I forhold til den eksisterende forskning i daginstitutionen og pædagogprofessionens historie, som forfatteren viser godt kendskab til, er der tale om et originalt videnskabeligt arbejde, både når det gælder indholdet og de metodiske greb i analyserne. Til forskel fra en del af det, der tidligere er skrevet på feltet vises her en god forståelse for sammenhængende mellem historien, pædagogiske traditioner og politiske tiltag. Gennem nytænkende synteser i arbejdet med empirien peger der frem mod nye erkendelser i vores forståelse af, hvad der har været *og er* daginstitutionens funktion i velfærdsstaten. Det nytænkende i den metodiske tilgang til kilderne består i brugen af Michel Foucaults kritikbegreb som et teoretisk benspænd, der sammen med postmoderne analysetilgange fra Maggie MacLure og Ulla Ambrosius Madson anvendes for det første til at problematisere den kronologiske fortælling, der har været udbredt i forståelsen af

børnehavens og pædagogernes historie, en fortælling, forfatteren erstatter med en tværgående tematisk historiefortælling. De teoretiske benspænd benyttes for det andet også til at udfordre egne analytiske fund. Det andet punkt, hvor forfatteren udfordrer mere traditionelle tilgang, er i konstruktionen af kollager af udsagn på af de tre materialetyper. Dette bidrager til at synliggøre og fremlæse rationaler og pointer på tværs af den valgte periode, og her får vi et blik på børnehavens funktion, som vi ikke tilbydes i den mere kronologisk orienterede forskning. Udsagnskollagerne bidrager med nye forståelser, som vi ikke ellers havde fået øje på. Dog er selve systematikken og udvælgelsen af udsagn i kollagerne ikke helt gennemskuelig for den, der trækker på mere traditionelle tilgang, og det kan efterlade nogle spørgsmål: Hvordan undgår man f.eks. cirkelslutninger, når man som analytiker både konstruerer kollagerne og senere anvender til at konstruere analytisk fund?

Afhandlingen udpeger naturligvis også nogle pointer, som helt generelt er interessante for feltet pædagogisk-historisk forskning. Man kan således spørge, i hvilket omfang det overhovedet er muligt at bedrive ikke-kronologisk forskning? Og er der eksempelvis ikke en meget stor forskel på at bidrage til en udviklingsfortælling og så f.eks. beskrive historiske forandringsprocesser, som indeholder brud på kontinuitet, men som stadig bibeholder et kronologisk perspektiv på processerne? I det foreliggende arbejde distanceres eksempelvis den kronologiske historieskrivning, men præmisserne for udvælgelsen af den 70-årige periode

(1945-2015) er f.eks. alligevel kronologiske, *når* eksempelvis 1945 beskrives som skelsættende år for daginstitutionens udvikling i velfærdsstaten og hermed som periodisk afsæt for analyserne. Ambitionen om at behandle de 70 år som en sammenhængende kan indikere forestillingen om en ensartethed i perioden, der risikerer at udjævne irregulariteter, der må være i perioden. Er der f.eks. tale om samme type krisebevidsthed i begyndelse og i en slutningen af perioden, og kunne der ikke også være tale om forskellige former for nationalkulturel interventioner i 1945 og 2015? Hvilke skift og brud i børnehavens interventioner er der mon i spil? Når analyserne beskrives som *Postmoderne analyser af velfærdsstatslige investeringer i det lille barns nationale dannelse*, bliver man nysgerrig på, om det postmoderne defineres i forhold til det annoncerede opgør med den store fortælling om daginstitutionen, eller om den er selve de analytiske greb, der er tale om. Selve produktionen af udsagnskollager er i tråd med forfatterens analytiske ambition helt i tråd med produktionen af 'et væld af fortællinger om daginstitutionen' frem for den store metafortælling. Postmoderne analyser, må vi forstå, skiller sig både ud, når det angår blikket på historien som én stor fortælling, og når det angår den analytiske proces. På den måde har vi at gøre med en inspirerende nytænkning i forhold til, hvordan historisk forskning kan gribes an.

Med Sofie Rosengaards afhandling nytænkes vores forståelse af daginstitutionens historie i velfærdsstaten. Noget andet og mere synes langt vigtigere, end f.eks. hvilke pædagogiske teori-

er der blev praktiseret på hvilke tidspunkter, og hvordan disse må forstås i relation til samfundsmæssige betingelser. Hvordan bør historien om daginstitutionen og det, der foregår, analyseres fremefter? Rosengaard har udpeget en kriseretorik i en fortælling om barnet som nationalt værn, som del af en velfærdsstatslig intervention. Her er dog ikke tale om én fortælling, men netop multiple fortællinger om barnet som samfundsdueligt objekt i sikringen af fremtiden og den nationalkulturelle dannelse. Hvilke udfordringer gives i dette perspektiv for børn med andre kulturelle og etniske baggrund end den danske? Her kan afhandlingen forhåbentlig inspirere til nye forskningsprojekter.

Min barndoms fredsommelige dage på græsplænen hos fru Frederiksen i børnehaven i Holte lod ikke ane, hvor meget der egentlig er på spil, og at jeg selv som modtageligt objekt fra de tidligste år i institutionslivet har været objekt for ikke bare socialisering, men en nationalkulturel dannelse, der har dannet mig som samfundsdueligt objekt og derved medvirket til at pleje symbolske grænsemærker.

FOLKESKOLEN OG DENS LÆRERE

J. Westberg m.fl. (red.):

School Acts and the Rise of Mass Schooling: Education Policy in the Long Nineteenth Century. Cham: Palgrave 2019. xvii, 379 s. € 99,99 (softcover).

*Af Jesper Eckhardt Larsen, post.doc.,
Universitetet i Oslo*

Det føles lidt som at sidde med et stort nyt atlas over (den vestlige) verden og blive klogere på detaljer og sammenhænge, som ikke fremstår i et mere nærsynet blik. Bogen er skrevet som en række "landkort" med nogle milepæle for hver national case. På den måde er denne bog en god kur imod meto- disk nationalisme. På den anden side understreger den faktisk en række forhold, som bedst lader sig forstå helt nationalt.

"Som det vil blive vist i denne bog, var det 19. århundredes skoling forment af et bredt felt af historiske processer. Skoling er derfor ikke et fænomen, der kan reduceres til industrialisering, social kontrol, den dominerende religion eller statsdannelsesprocesser" (s. 4). Sidestillet ovenfra-og-ned-historie viser sig ikke at være helt uinteressant i en tid, hvor bottom-up perspektivet stadig er lidt på mode.

Valget af skolelove som omdrejningspunkt for alle landekapitlerne giver en fælles og samlet opmærksomhed igennem hele bogen. Om end disse skolelove i nogen tilfælde blot bekræfter en eksisterende praksis, i andre får mindre praktisk betydning end lovet, og kun i visse tilfælde er de *milepæle* de ofte bliver udråbt til, er historiografien om lovgivning og national politik på dette område ikke blot en slags tilbagevenden til historismen. Dvs. en historieskrivning, hvor store og betydningsfulde politikerer siger flotte ord og så sker der en masse – eller en tilbagevenden til historismens "Primat der Aussenpolitik". Der er sammenspil, modspil, interessevaretagelse og også opgivelse og resignation i de politiske processer, som førte til disse skolelove. Derfor har også skolelove-

ne og deres formålsparagraffer – om de forstås som samfundenes *moderne trosbekendelser* eller som ønskesedler med kun lidt sammenhæng med, hvad der reelt blev udført – faktisk en stor ud-sagnskraft. Skolelovene omfatter alt fra konkrete retningslinjer og pæne intentioner til utopiske drømme.

Bogen spiller, mange steder, op imod en tese fra Daniel Tröhler. Han beskrev i en artikel i 2016 en "femårsregel", som kort postulerer, at i kølvandet på nye nationale grundlove og forfatninger følger nyformulerede skolelove inden for ca. 5 år: "Whether or not the nation-states' new constitutions were liberal, heading towards a secular and even democratic republic, or conservative, protecting the nobility, monarchy, the church or a combination of them, and whether or not the constitutions had articles concerning education, almost every time a constitution tried to (re-)formulate a new social ideal for the (nation-) state, a new school law followed as a rule within five years."¹

Jeg deltog i 2016 i ESSHC-konferencen i Belfast, hvor mange af bidragyderne til den her anmeldte bog gennemførte et dobbeltsymposium. Her blev der smilet lidt ad femårsreglen. Den bekræftes heller ikke i mange af de eksempler, der her undersøges nærmere. Landene, som er med i bogen er: Det habsburgske dynasti/Østrig, Preussen, Schweiz, Nederlandene, Dan-

¹ Daniel Tröhler, "Curriculum history or the educational construction of Europe in the long nineteenth century". *European Educational Research Journal*, 15:3 (2016), 279–297, citat 285.

mark, Frankrig, Spanien, Sverige, Italien, Rusland, Canada, England og USA. Ikke mange af dem, og som bekendt heller ikke Danmark, kan siges at bekræfte femårsreglen. Christian Larsen, som skriver om 1814-skoleanordningerne i Danmark, konstaterer med henvisning til Tröhlers tese, at den danske grundlov af 1849 *ikke* førte til nogen ny skolelov, men dog en aktiv diskussion om det endelige ansvar for, at også mindre-bemidlede familier kunne få deres børn undervist (s. 133-34).

På denne måde er bogen et meget vellykket forsøg på at lægge et grundigt empirisk fundament for kommende komparative studier. Forfatterne og redaktørerne afholder sig bevidst (og måske klogeligt) fra at komme med nye overgribende lovmæssige sammenhænge eller en fælles narrativ, som kan forklare alle tilfælde. "Although we acknowledge the value of theoretical models linking schooling to state formation processes, world systems, or the global model of the nation-state, we believe that the international history of school acts is best served by adding more facts, further nuances, broader historical context, and new questions to the established historiography of education." (s. 3) Bogens redaktører har ønsket at placere skolelove i deres sociale, økonomiske og politiske kontekster, og at undersøge de forskellige måder, disse love var forbundne med lokale, regionale og somme tider nationale praksis og opfattelser af skoling. Deres formål er herved "at løfte forskningen i skolelove i det 19. århundrede op til standarder for historieskrivning i det 21. århundrede." (s. 8) Og dette skal igen give det omtalte fundament for

kompende komparative studier. Som et yderligere ønske havde en lidt større uniformitet imellem tilgangene i de enkelte kapitler været endnu mere givende. Somme tider sidder læseren tilbage med en spændende viden om det ene tilfælde, som savner modstykke i fremstillingerne af de andre tilfælde.

Det er af disse årsager en vanskelig opgave at pege på enkelte af disse landekapitler som særligt sigende for helheden. Men – en kort fortælling (helt på anmelderens eget ansvar) begynder med, at det som regel var pressede monarker (enten af krig eller anden trussel), der fandt entreprenante gejstlige oftest inden for protestantiske grupperinger, og iværksatte de første tilløb til skolelove (f.eks. i det habsburgske dynasti). Eller rettere: når der opstod religiøse modsætninger imellem katolske og reformationsvenlige grupper, oprustedede begge sider mere eller mindre parallelt deres initiativer til at kapre barnesjæle og dermed kommende undersætter, som eksemplet Schweiz viser.

Et andet kapitel i denne fortælling er revolution i visse lande og frygt for revolution i andre. Dette skabte af og til en fælles ny fjende for religiøse grupper. I kapitlet om Nederlandene er der en interessant historie om, hvordan calvinister og katolikker blev meget succesfuldt forenede i kampen for statsstøtte til deres skoler, imod initiativer til en mere eller mindre sekulær fælles national skole. Det franske kapitel er i denne henseende meget fransk: sekulære skoleidealer blev fremsat i revolutionsårene ca. 1789 og blev (heldigvis) realiseret ca. 100 år senere! En interessant kønshistorisk krølle på denne franske historie er, at kvinderne meget længere

end mændene forblev religiøse – både blandt lærerkræfterne og eleverne.

Et tredje kapitel i fortællingen er de *negative* landeeksempler – som overraskende omfatter både Preussen og USA. Hvorfor kom der ikke skolelove i det 19. århundrede? Det amerikanske eksempel er en nyere minifortælling, som vender tilbage til begyndelsen: lokale protestantiske menigheder var mest driftige rent skolemæssigt i både nordlige og midt-vestlige stater – de mere anglikanske og katolske sydstater var som udgangspunkt langsommere til at lave skoler for alle. Først efter borgerkrigen kom ideen om en føderal fælles skolelov på dagsorden, i første omgang presset frem af de vindende nordstater, som krævede skole for alle, ikke mindst de sorte i syd. Disse tilløb blev dog ikke til noget. Mest fordi nord og syd til slut kun kunne enes om økonomiske interesser.

Denne nye bog skal have min varmeste anbefaling med på vejen. Den er et vellykket atlas over første kapitel i den vestlige verdens skoleudvikling. Nationalt og ovenfra, ja, men med masser af observationer af modspil nedefra, fra siden og udefra.

Charlotte Lindhardt:
Barn af Anholt. 280 års
undervisning og børneliv. Herning:
Ubirex 2019. 142 s., ill. 200 kr.

*Af Pernille Sonne, stadsarkivar,
Gribskov Arkiv*

Barn af Anholdt. 280 års undervisning og børneliv er et jubilæumsskrift, skrevet af selvstændig historiker og konsulent

Charlotte Lindhardt. Om forfatteren har tilknytning til Anholt eller er hyret til opgaven af Anholt Skole og Børnehavn, melder bogen ikke noget om, men Lindhardt omfatter sit emne med varme og interesse. Den klejne skole (og børnehavn) emmer af en charme, som kommer til udtryk i tekst og de flotte billeder. Forfatteren har besøgt flere arkiver og fremstillingen bygger i høj grad på utrykte kilder. I betragtning af bogens lille omfang har forfatteren været langt omkring. Også trykte og mundtlige kilder samt sekundærlitteratur er inddraget, men forfatteren ved ikke nok om emnet skole- og barndomshistorie til at få teksten til at løfte sig.

Første kapitel hedder "Havde Anholt behov for en skole?" men kapitlet formår ikke at besvare spørgsmålet. Havde Anholt behov for en skole i 1700-tallet, som kapitlet handler om? For Lindhardt er "en rigtig skole" en institution med en selvstændig skolebygning, men i 1700-tallet var skolen dér, hvor læreren holdt skole. Skole var ikke primært et sted, snarere en handling eller en proces.

Da pastor Dauw omkring 1740 ønskede en skole, var der 16 børn i den skolesøgende alder. I 1700-tallet var der ikke tradition for, at alle børn mødte i skole hver dag og på samme tid. Anholterne var fattige, og ingen fattige børn kunne undgå at arbejde. Børnenes arbejde var et livsnødvendigt bidrag til husholdet og udfyldte størstedelen af deres vågne tid. Som følge heraf ville en skole med 16 elever kunne undervises i et lokale med plads til seks eller færre, der mødte i skole på forskellig tid. Behovet for en skolebygning må have været til at overse. Skolestandarden i tyndt

befolkede områder som små øer var omgangsskole, hvor en skoleholder gik fra gård til gård og holdt skole. Eleverne fulgte læreren i det omfang, de havde tid for deres arbejde og skolevejen ikke blev for lang. Denne udbredte skoleform nævner Lindhardt ikke, selvom den ville være en oplagt måde at løse behovet for undervisning på. I en skolehistorisk fremstilling er det en diskussion værd: Kunne der holdes omgangsskole? Hvis præsten forestillede sig noget andet, hvor kom den tanke så fra? Det er ikke sikkert, at kilderne belyser det, men når problemstillingen slet ikke nævnes, undrer læseren med skolehistorisk viden sig. Den forudsætningsløse læser lades i stikken. Også bogens behandling af den indbyrdes undervisnings metode i 1820'erne er upræcis og bygger på en traditionel fortælling om en udefrakommende pædagogik, der blev påtvunget skolevæsnet.

Bogen skrider kronologisk frem. I 1843 blev øens første egentlige skolebygning indviet, tidstypisk bindingsværk i tre fag på knap 27 m². Ud over skolestue rummede bygningen kammer og forstue med loft og bræddegulv og var udstyret med kakkelovn. Bortset fra et par få mislykkede forsøg på at ansætte degn og seminarist, var det fra 1700-tallet og op i 1900-tallet præsten, der var eneste lærer i skolen. Kontrollen med undervisningskvaliteten var sparsom: den første dokumenterbare bispevisitats fandt sted i 1885, den næste i 1911. Her fandt biskoppen præstens flid gennemsnitlig, mens elevernes evner skortede noget. Elevtallet var ved den første visitats 17, mens det at dømme efter et skolefoto fra 1895 dette år nåede op på 22. I slutningen af

1800-tallet foregik undervisningen ved, at eleverne var inddelt i to hold. Når præsten, dvs. læreren, forelæste for det ene hold, skrev eller læste det andet, og derefter byttede man. Undervisningsfag, inventar og bøger var tidstypiske for små landsbyskoler.

I 1919 fik øen ny arkitekttegnet og grundmuret skolebygning, da den gamle var blevet for lille og forældet. Antallet af undervisningspligtige børn på øen var nået op på 38, hvoraf de 28 gik i skolen. De resterende fik undervisning i privat regi. Præsternes indflydelse på skolevæsnet svandt og dobbeltrollen som både lærer og præst stoppede i 1941. Siden har præster dog fra tid til anden haft bijob som f.eks. engelsk- og tysklærer.

Anholt Skole fulgte i det 20. århundrede udviklingen i resten af landet, om end i miniformat. Timetal og fagvifte voksede. Det samme gjorde skolens fysiske forhold, blandt andet med skolekøkken og gymnastiksal.

Bogens kildegrundlag er varierende i mængde og beskaffenhed. Meget af det stof, der ligger til grund for nyeste tid, bygger på mundtlige beretninger, og lange passager i bogen har ret anekdotisk karakter. Samtidig er forfatterens fokus kildenært og ikke særlig analytisk, hvilket gør, at bogen ikke får et perspektiv og udsyn, der kunne have gjort den til et egentligt bidrag til skolehistorien og den løbende pædagogiske debat. For det er interessant, at eleverne i Anholt Skole 2005 havde landets højeste karaktergennemsnit. Den daværende skoleleder forklarer det med undervisningsformen: alle elever og lærere var synlige, man kunne ikke gemme sig, men lærte af hinanden. Synspunktet får

af forfatteren lov til at tale for sig selv. Senere i teksten beskrives en art stammekultur på Anholt, præget af stærk positiv social kontrol og tæt forbindelse mellem øens 100-200 indbyggere på plads af køn og generationer. Ikke af etnicitet, der stort set ikke er en problemstilling på øen. Skolen indgår altså i en kulturel praksis, der i dansk henseende er forholdsvis særegen, men forfatteren byder ikke på en diskussion af, hvad øens sociale og kulturelle særtræk betyder for undervisningen. Vi får et fint indtryk af, at de to ting hænger og har hængt tæt sammen, men bredere historiske tendenser bruges som baggrund – ikke til analyse, diskussion eller perspektivering.

Karsten Hammer m.fl.:
N. Zahles Seminarium.
Glimt af 50 års historie. Kbh.:
Udgivelsesforening Læreruddannelsen Zahle 2019. 267 s. 300 kr. + forsendelsesudgifter ved henvendelse til bodilnsti@gmail.com

*Af Niels Rosendal Jensen, lektor, DPU,
Aarhus Universitet*

Denne samling af artikler, "glimt", repræsenterer tidligere ansattes og tidligere studerendes tilbageblik på Zahle i perioden 1966-2016. Redaktionsgruppen nævner i forordet, hvordan udgivelsen blev til. Ideen var at berette historien om de sidste 50 år på Zahle. Initiativtagerne indkaldte til et møde, hvor projektet blev fremlagt og diskuteret af de mange fremmødte tidligere ansatte og studerende. Fornuftigvis gav man bidragsyderne frie hænder til at

skrive om det, de anså for havende en særlig betydning for fremtidens læreruddannelse. Endvidere baksede gruppen med at skaffe finansiering af den kommende bog. Vi er mange, der kan nikke genkendende til den situation, og det er derfor værd at notere sig, at udgangen blev at stifte en udgivelsesforening, hvor "alle gamle Zahlefolk kunne melde sig ind og bidrage ved forhåndskøb af bøger og ved at købe anparter" (s. 8). Hånden på hjertet – en fin løsning skabt nedefra, men burde professionshøjskolen ikke oppefra have interesse i at tage vare om de erfaringer, der gik forud for oprettelsen af professionshøjskolen og dermed nedlæggelsen af de enkelte seminarier? Lad dem bare kalde det nostalgi i denne bundlinjefikserede tid, men nostalgi eller ej har de mange nye organisationskonstruktioner og sammenlægninger principielt en forpligtelse til akkumulere tidligere erfaringer. Grundlæggende handler det om at bygge bro mellem fortid, nutid og fremtid.

Hvordan kan bogen læses?

Firkantet og stærkt forenklet sagt er det effekterne af 1968, som til dels er i centrum for artikelsamlingen. At uddanne lærere til primært folkeskolen har i den forstand været et møde med generationer af unge, der er stærkt influerede af den almene samfundsudvikling nationalt og internationalt.

Hvad der adskilte generationer af unge omkring 1966 fra tidligere generationer, viste sig ikke på en gang, men skulle snart sende chokbølger gennem de ældre generationer og autoriteter. 1960'erne åbnede ladeport: Samfundskritikken kunne ikke længe-

re afvises som nationalt forræderi eller bekæmpelse af den kristne kultur. Når forræderi nævnes her, skyldes det, at tidligere seminarister – f.eks. Holger Henriksen – på egen krop oplevede, hvad det ville sige at ønske en forandring af samfundet i socialistisk retning. Det samme gjaldt mange andre unge i den kolde krigs tid. I 1960'erne var den kolde krig erstattet af en helt anden trussel, nemlig atombomben, der ved trykket på knappen helt givet ville føre til udslettelse af menneskeheden. Krigsfare var således ikke længe noget, der kom udefra (især tænkte man dengang på Sovjetunionen), men i høj grad indefra og fra Danmarks allierede. Den trussel udgjorde en fare i de unges eget samfundssystem. I Danmark begyndte ungdomsoprøret ergo med atomkampagnerne. En måske lige så væsentlig faktor udgjorde den unge velfærdsgenerations relative selvstændighed og frihed i forhold til hjem, familie og arbejde. Produktion og vækst udgjorde uimodsagt og ret så ensidigt den overordnede målsætning for dansk uddannelsespolitik i stort set hele perioden efter 2. verdenskrig. Det anså man dengang for at være den bedste garanti for at sikre øget velfærd for hele befolkningen. Dette indskud er blot nævnt for at sætte de unges grundlag i relief: de ønskede mindre hensyn til teknik og mere til menneskelige værdier, mens den officielle uddannelsespolitik videreførte filosofien om, at uddannet arbejdskraft blev betragtet som en ressource i nationaløkonomisk henseende, som human kapital. Ungdomsoprøret kom ikke fra de dårligst stillede sociale lag, men iværksat af den velstående middelklassens børn. Disse børn havde

vokset op i trygge rammer, havde eget værelse med gramfon, båndoptager og radio – undertiden også TV, om ikke andet så i dagligstuen. De havde også haft større muligheder for at rejse og se andre lande, skikke og kulturer. De fik derved en større samfundshorisont sammenlignet med tidligere ungdomsgenerationer. Og denne horisont var ikke udelukkende som tidligere præget af forældre og skolelærere, men i højere grad af det, de selv havde oplevet og erfaret i massemedier og på rejser. Samtidig betød den stigende velfærd, at de fleste unge ikke frygtede at kunne få et levebrød og tjene penge. Det afgørende blev på den måde ikke, om man kunne sikre sig et arbejde, men om man overhovedet skulle stige på det materialistiske ræs. Denne materielle højnelse af levevilkårene og sikkerheden syntes at føre en mentalitetsændring med sig, som søgte at realisere parolen fra Paris i '68: Alt er muligt!

Hvilken betydning har det for læreruddannelsen?

For kommende lærerstuderende lader det sig oversætte til, at de ville være autentiske mennesker, engagere sig, gerne have fantasien til magten, bekri-ge den falske bevidsthed (især masseforbruget og brug-og-smid-væk-kulturen), vende tilbage til naturen (som tendens til bæredygtig livsførelse, dengang især afvisningen af A-kraft) og medvirke til at skabe mere lighed eller ligebehandling i samfundet. For folkeskolen var sidstnævnte af stor betydning, fordi mange almindelige borgere mente, at skolen var en samfundsinstitution, der behandlede alle lige ved at reducere uligheden i samfundet. Fak-

tisk reproducerer skolen i allerhøjeste grad uligheden. Det kalder på dybtgående ændringer; sagt anderledes: skal børn fra forskellige miljøer opnå om trent samme færdigheder og nogenlunde lige livschancer, skal de behandles ulige. At give alle de samme muligheder rækker ikke ved skævhederne i fordelingen. Det stillede seminarierne over for stærke udfordringer: kunne der inden for rammerne af skolen finde en forskydning af ressourcer sted, der tog fra de bedrestillede og gav til de dårligere stillede? Hvis fokus skifter fra ressourcelighed til resultatlighed, flyttes ansvaret for at ændre samtidig fra individet til institutionen. Netop i slutningen af 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne handlede skoledebatten i høj grad om sociale skævheder, skjulte læreplaner og nedbrydning af privilegier – det væsentlige her var at bekæmpe Matthæus-effekten. Vi ser her et veritabelt minefelt, man bevægede sig ind i som læreruddanner hhv. lærerstuderende. Lærerstuderende omkring 1970 var relativt politisk engagerede, ville nedbryde autoriteterne og gøre en forskel som lærere i skolen eller de andre mulige steder, der havde deres interesse. Seminarielærerne havde på tilsvarende måde gennemløbet en radikalisering.

Zahles seminarium havde en geografisk placering nær "orkanens øje", altså tæt på de begivenheder, der fandt sted i hovedstaden: Kejsergadesagen, Verdensbank-demonstrationerne, Vietnam-demonstrationerne, Christiania og så videre. Det gav selvsagt en række særlige udfordringer for seminarielærerne, at de nye studerende efter 66-loven om læreruddannelsen ikke havde

mødepligt (bortset fra enkelte tværgående fag, som skulle "siddes af"), at de var påvirkede af tidens strømninger (f.eks. arbejderlitteratur, kvindelitteratur, marxistisk historieforståelse), og at de havde krav på medbestemmelse, når det drejede sig om undervisningens indhold og form. Denne medbestemmelse blev efter få år en del af pensum, dvs. lærerne forventede, at de studerende deltog i planlægning og udvikling af undervisningsforløb.

Når man læser "glimtene", er det tydeligt, at disse udfordringer/problemer var en stor mundfuld, som dog lod sig håndtere i en skolekultur, der var åben for forhandling og respekterede de lærerstuderende. Læseren får et klart indtryk af, at der på Zahle fandtes et miljø, som var stærkt og skabte sammenhold. En engageret ledelse (rektor Hans Nygaard Jensen og senere flere mellemledere), et respektfuldt samarbejde mellem ledelse og medarbejdere og mellem ledelse, medarbejdere og studerende. Banalt at nævne, men alligevel: Naturligvis kan man ikke uddanne lærere alene på den gode vilje til samarbejde og i gensidig respekt. Det forudsætter også høje faglige kompetencer i de enkelte fag og de tværgående forløb, samtidig med at forudsætter, at lærerkollegiet kan finde sammen i løsningen af opgaven. Det krævede en del opfindsomhed, som der gives gode eksempler på i bogen.

De mange tilbagevendende reformer af læreruddannelsen har ikke mildnet luften for de klippede får. Men ud fra "glimtene" lykkedes den med mindre skønhedsfejl. PISA-resultaterne minde om Sputnik-chokket årtier tidligere, og folkeskolen blev omdannet til et

laboratorium for fikse politiske løsninger. Selv om lærernes samfundsmæssige rolle var og er ganske betydningsfuld, holdede deres offentlige image bagefter. Lockouten i 2013 cementerede indtrykket af, at uddannelsespolitiske 'quick fixes' havde større vægt end respekten for folkeskolens lærere og elever. Både skolen og læreruddannelsen blev revideret og reorganiseret i en grad og et tempo, som kun kunne give seminarierne åndenød. Sideløbende ønskede Kommunernes Landsforening at anvende lærernes arbejdstid mere effektivt (flere undervisningslektioner, færre møder og mindre tid til forberedelse). Selv om uddannelsespolitikere kan have forestillinger om, at der kan skabes samtidighed i en reformbølge, som vi oplevede dengang, kommer man næppe udenom at stille sig selv det enkle spørgsmål: hvornår indtræder så metaltræthed? Og hvornår løber de nyuddannede skrigende ud af døren på flugt væk fra folkeskolen? Hvis det er korrekt, at de unge generationer, som beslutter sig for at gennemføre en læreruddannelse, er engagerede og gerne vil andet og mere med deres elever, bliver de skuffede ved at havne i fagtrængsel, testkultur og instrumentalisering, som ikke levner plads til noget af det, de også vil og lægger vægt på, nemlig give eleverne plads til at eksperimentere, til at finde sig selv som lærende mennesker og som medborgere.

Bertolt Brecht skrev i 1930'erne, at vi lever i mørke tider. Vi kan her tilføje: ikke alene mørke, men også turbulente. Et lille eksempel er, at Zahle som attraktivt lærested oplevede nogle meget store optag af lærerstuderende – f.eks. i 1975 625 studerende under bestandi-

ge ændringer af uddannelsens indhold (Bodil Nielsen: Rektors taler til nye studerende), anskaffelse af flere lokaler for at få plads til alle studerende osv. Senere fulgte oprettelsen af CVU'er, en proces, der igen efter en serie reformer og formentlig mindre evidensbaseret endte med etableringen af professionshøjskoler, University Colleges. At det ikke har været nemt, kan vi læse flere steder i "glimtene", hvor der f.eks. gives eksempler på, hvordan tværfaglige temaer og bemanningen af dem krævede ret så meget teamwork. Når det på et tidspunkt bliver for belastende, reagerer lærerpersonalet. Hvordan ses i kapitel 20 i temaet "Fra 1960'erne til de sidste år", hvor læseren får et godt indblik i Zahle-manifestets tilblivelse og i de arbejdsnedlæggelser, personalet fandt nødvendige for at få CVU-bestyrelsen i tale. Når den side af sagen er vigtig, skyldes det, at vi her kan se, hvad der sker, når ledelsen centraliseres og er vanskelig at kontakte. Logikken på designplanet i form af organisationsdiagrammerne kan forekomme holdbar og fornuftig, men afgjort ikke i forhold til medarbejdernes ønsker om og vilje til at have indflydelse for at kunne gøre deres arbejde så godt som muligt (siderne 243-255). Det er oplevelsen af at blive afvist, der udløser en voldsom aktivitet. Et eksempel til efterlevelse?

I denne mere causerende stil har anmelderen ikke nævnt bogens indhold. Det rådes der bod på nu. Der er tale om 22 kapitler, fordelt på 6 temaer: læreruddannelsen, tværfaglige forløb, forløb i fag, rundt om læreruddannelsen (praktik og overgang fra uddannelse til lærerarbejde, efteruddannelse), en del af det sociale liv (musik og mad) samt

det allerede nævnte: fra 1960'erne til de sidste år. Det er ikke muligt at yde forfatterne retfærdighed, fordi det vil sprengte rammerne for en anmeldelse. Jeg vil derfor nøjes med at nævne enkelte artikler i samlingen. Det drejer sig om Karsten Hammers oversigt over udviklingen set fra et ledelsesperspektiv, Bodil Niensens artikel om dansk og medbestemmelse samt Sanne Lillemor Hansen og Hanne Schneiders fremstilling af forholdene omkring praktiklæreruddannelsen.

Det er en udgivelse, det er værd at tygge sig grundigt igennem. Den giver et flot indblik i, hvorfor Zahles seminarium blev attraktivt: selve stedet (lige ved Nørreport Station) og den dertil hørende 'Zahleånd'; det faglige niveau (stedet gør det muligt at trække på undervisere fra Københavns Universitet og andre universiteter); de studerendes selvvirksomhed i DSR og alle mulige andre sammenhænge, og tillige også en række spændende personer, der forestår undervisningen.

HØJSKOLEN

Ove Korsgaard:
Strejftog i højskolernes
idéhistorie/A Foray into Folk
High School Ideology. Kbh.: FFD's
Forlag 2019. 100 s. 85-94 s. 149 kr.

*Af Jes Fabricius Møller, lektor,
Københavns Universitet*

I Ove Korsgaard forrige bog, *Grundtvig Rundt*, (Gyldendal 2018) undersøgte han Grundtvigs betydning for og meninger om en række områder, herunder

højskolen. Heri lod han sig nok rive lidt med af den biografiske vinkel og kom til at overekspone Den Gamle. I denne bog vender han tilbage til et spor, han har forfulgt tidligere i forfatterskabet, ved at understrege den idémæssige mangfoldighed i den tidlige højskolebevægelse. Foruden Grundtvig peger han på Kresten Kold, Rasmus Sørensen og Christian Flor som vigtige ophavs- og idémænd. At Grundtvig ikke egenhændigt skabte højskolebevægelsen blev allerede diskret, men tydeligt vist i Roar Skovmands disputats fra 1944. Skovmand var også medudgiver af kildeudgaven *Højskolens Ungdomstid i Breve* (Munksgaard 1960ff), der endnu tydeligere dokumenterer forskellighederne i skolernes idégrundlag.

Korsgaard inddeler højskolebevægelsens historie i fem faser: begyndelsen 1844-1864, den nationale vækkelse 1864-1940, den demokratiske vækkelse 1940-1968, ungdomsoprørets vækkelse 1968-2006 og nye fronter efter 2006. Inddeles skal der jo, hvis en bog skal have kapitler, men det kan godt blive lidt for skematisk og faktisk også misvisende, for mangfoldigheden har i alle årene præget højskolebevægelsen. Således nævner Korsgaard kun *en passant* de indremissionske højskoler, og de bjørnbakske forbliver helt uomtalte. Begge havde dog en vis volumen.

Til kronologien skal der knyttes yderligere et par bemærkninger. Den er i udgangspunktet bestemt af, at bogen er blevet til på foranledning af Foreningen af Folkehøjskolars fejring af højskolebevægelsens 175-års jubilæum. Som Skovmand imidlertid allerede gjorde opmærksom på i 1944, er Rødding i Slesvig ikke den ældste folkehøj-

skole i den danske konges riger og lande, idet C.F.H. Klenze allerede i 1842 stiftede en højere bondeskole i Rendsborg. Cand.mag. Mikkel Skovgaard Petersen har i sin specieleafhandling fra 2020 (Københavns Universitet) med prisværdig ihærdighed kortlagt underskoven af mere eller mindre ukendte højskoler i 1840'ernes danske helstat, herunder en højere bondeskole i Sundbylille – kun et generøst ejendomsmæglerstenkast fra den senere højskole i Jørlunde – hvis hovedbygning blev indviet i oktober 1844, altså en måned før den i Rødding. Huset står endnu.

Med valget af 1940 som skæringspunkt for højskolernes demokratiske gennembrud fastholder Korsgaard en tolkning, som nu må betragtes som tilbagevist. Han hænger sin hat på Hal Kochs knage, men for det første skete Hal Kochs demokratiske gennembrud ikke i 1940, men først i løbet af Besættelsen, og for det andet blev Hal Koch først højskolestifter i 1946. Og så kan det derudover godt diskuteres, hvor dominerende den demokratiske dagsorden var for Krogerup Højskole, endsige for resten af højskolebevægelsen i efterkrigstiden.

Korsgaard bruger 1968 som skæringsår for ungdomsoprøret i højskolen, og det er mere rigtigt, end han tror. Hans eksempel er nemlig konflikten på Askov Højskole i sommeren 1970 mellem den nye venstrefløj blandt lærerne og de gamle venstrebønder i bestyrelsen. Forud for denne konflikt gik en langt alvorligere på Ryslinge Højskole i 1968, der blandt andet indebar, at oprørske lærere beslaglagde skolens kasse (se *Ryslingebogen* 1995), som Korsgaard ikke nævner. Samme år holdt VS et legendarisk sommermøde på Ryslin-

ge Højskole. 1968-oprørets hovedstad var Ryslinge, ikke Askov.

Korsgaard gør sig i indledningen nogle væsentlige betragtninger om ideers og personers betydning for historiens udvikling. Lige præcis når det handler om de første højskoler – og det gælder både Rendsborg, Rødding og Sundbylille – er det dog vigtigt at holde sig for øje, at de også var praktisk begrundet og lokalt situeret. Almueskolen var hastigt i løbet af første halvdel af det 19. århundrede blevet en utilstrækkelig forudsætning for at klare sig i samfundet. Udviklingen i landbruget gjorde, at erfaringsoverførsel i stadig ringere grad skete i kraft af mundtligt formidlet tradition og stadig mere ved skriftlig overlevering af systematisk opnået viden om jordens avling og dyrenes røgt og pleje. Det stillede større krav til læsekundskaber og fatteevne, end mange af de stråtækte degne kunne honorere. Dertil kom den politiske udvikling. Stænderforsamlingernes betydning for skolerne i Rendsborg og Rødding er velbeskrevet i litteraturen. Det handlede om at uddanne bondestandens repræsentanter til at deltage i den politiske proces på henholdsvis tysk og dansk side. Mere underbelyst er landkommunalvæsenets nyordning af 1841, der gav mindre jordejere repræsentation i sogneforstanderskabet sammen med præsten og godsejerne, der var fødte medlemmer. Bønderne identificerede selvfølgelig et uddannelsesefterslæb, når de blev stillet over for sognepræstens universitetslærdom og det store hartkorns standsbevidsthed. Om de i den anledning greb til Grundtvig, Kold, Sørensen eller Flor for at sætte ord på dette efterslæb, var i situationen næppe afgørende.

Denne anmelder har tilladt sig indtil nu at læse Korsgaards bog som historisk afhandling, og det er naturligvis en uretfærdighed mod en bog, der ganske vist er forsynet med fodnoter, men dog ikke har fået mange sider til at udfolde sig på. Når anmelderen tager en anden kasket på – in casu som formand for bestyrelsen for Grundtvigs Højskole – forholder det sig anderledes, fordi Korsgaard faktisk har held med at bruge historien til at folde en palet ud, som kan tjene som frugtbar inspiration for dem, der i dag forvalter den intellektuelle, åndelige kapital, hvis grundlag blev lagt i 1840'ernes første halvdel. Derfor skal bogen være anbefalet enhver, der har sin gerning i folkehøjskolen eller beslægtede institutioner.

Hans Bonde: Fra udkant til forkant. Kampen om gymnastikken gennem 100 år. Odense: Syddansk Universitetsforlag 2020 (i.e. 2019). 319 s. 298 kr.

Af Ove Korsgaard, professor emeritus, DPU, Aarhus Universitet

Jubilæumsskrifter er en vanskelig genre. Skabelonen ligger nogenlunde fast. Hvad enten der er tale om en institution eller en organisation, der fejrer 25-års, 50-års eller 100-års jubilæum, så skal historien trækkes op og de mest betydningsfulde personer omtales på behørig vis. Har der været konflikter, hvad der ofte har, slibes kanterne som regel af eller anes kun svagt i forsoningens bløde skær. Jubilæumsbøger kan have interesse for de personer, der har haft deres virke de pågældende steder,

men har sjældent almen interesse. Her udgør Hans Bondes bog *Fra udkant til forkant* imidlertid en forfriskende undtagelse. Her fejes der ikke noget ind under gulvtæppet. Den er skrevet i anledning af, at Gymnastikhøjskolen i Ollerup i 2020 har eksisteret i 100 år.

Skolen blev oprettet i 1920 af gymnastikpædagogen Niels Bukh, der blev – og stadig er – en både beundret og forkæret person. Bertel Haarder har skrevet et glimrende forord, hvor han på en klar og kontant måde indleder med at tage tyren ved hornene: "Historien om Gymnastikhøjskolen i Ollerup er ikke bare en del af højskolehistorien, men også en historie om danskere med holdninger, ambitioner og brændende kærlighed til fædrelandet. Så brændende at deres eftermæle i nogen grad er blevet plettet af deres demokratiblindhed og beundring for totalitære diktatorer som Mussolini og Hitler. Det gjaldt en af verdens største forfattere, norske Knut Hamsun, og en af Danmarks største dramatikere, Kaj Munk." Og det gjaldt altså også Niels Bukh, der sikkert var den mest nyskabende og indflydelsesrige gymnastikpædagog i det 20. århundrede. Intet mindre!

Haarder tager brødet ud af munden på mig, når han skriver, at Bondes bog bidrager til en fornyelse af jubilæumsbogens genre, "dels ved at tage udgangspunkt i en fantastisk række billeder, der udtrykker et centralt tema for hvert af de 100 år, dels ved at lade 100 historiske 'vidner', døde som levende, udfolde historien ud fra deres perspektiv og nøje baseret på kilderne". Og jeg er helt enig.

Bonde bryder med den gængse skabelon for jubilæumsskrifter. Han har

hentet inspiration hos den tyske forfatter Günther Grass, der i sin bog *Mit århundrede* (1999) har beskrevet den moderne tidsalder ud fra én nøglebegivenhed for hvert år fortalt af vekslen-de datidige hovedpersoner. Hans Bonde beskriver på lignende vis Gymnastikhøjskolens 100 års historie ved at lade såvel nulevende som afdøde personer komme til orde. Bogens kerne er 100 opslag, ét for hvert år fra indvielsen i 1920 til 2020. På venstre side af opslaget er der et billede af en central begivenhed, der knytter sig til det angivne årstal fra skolens historie. På højre side giver centrale historiske aktører udtryk for deres mening og – ind imellem – krasbørstige synspunkter. Alt sammen baseret på skriftlige kilder eller samtaler, som Bonde har haft med de pågældende personer, der 'vidner'. Ud over de 100 opslag har Bonde skrevet en indledning og en afslutning, der indplacerer Niels Bukh og Gymnastikhøjskolen i en større gymnastikhistorisk og en kropskulturel sammenhæng.

Hans Bonde har særdeles gode forudsætninger for at skrive bogen, idet han i sin forskning har beskæftiget sig indgående med Niels Bukh. I 1992 fik han af skolens daværende forstander Gunnar B. Hansen fuld adgang til skolens arkiver og ikke mindst til Niels Bukhs hemmelighedsfulde privatarkiv. Det kom der en meget opsigtsvækkende doktordisputats ud af, som Bonde forsvarede i 2001. For mange tidligere elever var det en yderst smertefuld proces at få Niels Bukhs nære tilknytning til den tyske besættelsesmagt stillet til skue, og ligeledes at få beskrevet Niels Bukh som homoseksuel.

Men som Bonde skriver i jubilæums-

bogen: "Det har åbenbart ikke skadet skolen. Tværtimod. Skolen har for eksempel fået store fondsmidler de seneste årtier til renovering, til nybyggeri og til kunstnerisk udsmykning." Bonde kan således med en vis stolthed i stemmen konstatere: "At hænge sit eget ikke altid helt rene vasketøj til tørre i fuld offentlighed," som skolen har gjort med Bondes hjælp, "har kun gjort fondene endnu mere interesserede. Foreløbigt har det resulteret i donationer på over 150 mio. kroner."

I mange år har offentligheden især hæftet sig ved Niels Bukhs kontroversielle synspunkter vedrørende udviklingen i Tyskland efter Hitlers magtovertagelse i 1933 og hans nære samarbejde med besættelsesmagten i de første tre år af besættelsen. Det er både forståeligt og relevant. Bondes jubilæumsbog bidrager imidlertid også til at fremdrage Niels Bukhs revolutionerende betydning for udviklingen af gymnastikken. Niels Bukh var ifølge Bonde den første internationale gymnastikpædagog, der sætter smidighedsøvelser og strækøvelser i system, hvilket sandsynligvis har været en inspirationskilde for såvel Jane Fondas gymnastik – workout – som for indisk yoga. Det sidste lyder umiddelbart som et vanvittigt synspunkt, men det støttes af den amerikanske idéhistoriker Mark Singleton, som er specialist i yogaens oprindelse. Ifølge Singleton, der kommer til orde i bogens opslag 1990, blev Bukhs gymnastiksystem kendt og udbredt i Indien i mellemkrigstiden og fik her afgørende betydning for udviklingen af den moderne form for yoga, der nu dyrkes overalt i Danmark og i videre forstand i den vestlige verden. I sin meget veldo-

kumenterede bog *Yoga Body. The Origins of Modern Posture Practice* (2011) hævder Singleton, at moderne yoga er et fusionsprodukt mellem indiske traditioner og skandinaviske gymnastiksystemer. I jagter på den moderne yogas rødder føres man med andre ord ikke tilbage til ældgamle kilder i Indien, men snarere til Gymnastikhøjskolen i Ollerup på Sydfyn.

Bondes form for jubilæumsbog bidrager på fin vis til, at Niels Bukh og Gymnastikhøjskolen i Ollerup ikke bliver til to sider af samme historie. Bukh var trods alt kun forstander på skolen fra 1920 til 1950, altså i 30 år ud af de 100 år, skolen har eksisteret. Der er sket meget siden, hvilket fremgår af den mangfoldighed af 'vidner', der kommer til orde i de 70 opslag fra 1950 til 2020. Gymnastikhøjskolen har, fremhæver Hans Bonde til slut i bogen, afvist Niels Bukhs politiske vej og er slået ind på Hal Kochs vej til dannelsen af ungdommen. "Alt i alt har skolen i et århundredes kampe om gymnastikken både kropskulturelt, arkitektonisk, kunstnerisk og senest også politisk placeret sig langt fra alle fordomme om en udkant og helt på forkant ved at give det danske demokrati nye inspirerende former."

Fra udkant til forkant er en genrebrydende bog, som både Gymnastikhøjskolen i Ollerup og Hans bonde har grund til at være glade for og stolte af.

VOKSENUUNDERVISNING OG ARBEJDERUDDANNELSE

Leif Emil Hansen:

Voksenundervisning, arbejderuddannelse og folkeoplysning.

Bidske og håbefulde interventioner gennem tre årtier. Roskilde Universitet: Institut for Mennesker og Teknologi 2019. 145 s.

Af Søren Ehlers, distinguished professor, International Institute of Adult & Lifelong Education

Forfatteren, født i 1951 og lektor ved Roskilde Universitet, konstaterer, at missionen om at udvikle "folkeoplysning og voksenundervisning" til et initiativ, der især kunne sikre kortuddannede mulighed for læring og oplysning, ikke var lykkedes. Gennem årtier havde Leif Emil Hansen sammen med andre ildsjæle kæmpet for et uddannelsespolitisk initiativ, der nu var smuldret. Hvorfor smuldrede det? Hvad skete der på den politiske arena? Hans søgen efter forklaringer fik ham til at sammensætte en antologi af egne debatindlæg og videnskabelige artikler, der kunne dokumentere, hvad der var sket. Det må i denne sammenhæng nævnes, at Leif Emil Hansen gennem en længere årrække var formand for FOFU (Foreningen for forskning og udviklingsvirksomhed i folkeoplysning og voksenundervisning) og var med til at nedlægge foreningen i 2010.

Den antologi, der nu efter et længere tilløb er blevet trykt, indeholder 21 tekster publiceret mellem 1983 og 2010 og er udstyret med diverse forord, introduktioner og tillæg forfattet af Leif

Emil Hansen og udgiverne (Steen Birger Nielsen og Henning Salling Olesen). Den kan læses som en annoteret kildeudgave, der åbner op for egentlige studier af en periode, hvor mange kræfter gik sammen i et forsøg at få etableret en ny sektor inden for det nationale uddannelsessystem. I tre selvstændige introduktioner formulerer forfatteren retrospektivt nogle antagelser om det politiske og det pædagogiske. Her kommer et forsøg på at sammenfatte hans skitse:

Arbejderbevægelsen og fagbevægelsen prøvede i 1983 at sætte en ny kurs med forslaget om BFU (Betalt Frihed til Uddannelse), men blev overhalet af Folketinget, der året efter vedtog et 10 punktsprogram for "voksenundervisning og folkeoplysning". Derefter blev der lagt vægt på at kvalitetsudvikle voksenundervisning (prøveforberedende undervisning) og folkeoplysning (frit emnevalg m.m.) og på at forøge antallet af uddannelsespladser for voksne. Samtidig blev arbejdsmarkedsuddannelserne (AMU) under Arbejdsministeriet udbygget og udviklet. En anden konsekvens af Folketingets vedtagelse var en "individualisering", der indebar, at fagbevægelsens tradition for kollektive løsninger blev svækket. Hvilket ikke var godt for de kortuddannede. Dengang var en model, hvor sammentænkning af det erhvervsrettede (AMU) og det almene (VUC) et højt prioriteret projekt, men sammentænkning blev opgivet i 1990'erne, fordi behovet for arbejdskraft voksede og voksede. Styringen af folkeoplysning og voksenundervisning skiftede samtidigt fra udbud til efterspørgsel. Dvs. uddannelse af voksne blev i stigende grad betragtet som et

marked. Efter 2001 blev folkeoplysende virksomhed nedprioriteret, fordi tænkningen i national konkurrenceevne blev dominerende. AMU blev flyttet fra Arbejdsministeriet til Undervisningsministeriet og derefter udtyndet gennem fusioner med erhvervsskolerne. Arbejdsmarkedets parter blev fra 2007 inddraget i trepartsforhandlinger, men det betød ikke, at der blev taget særligt hensyn til de kortuddannede.

Skitsen giver god mening, men periodiseringen er mangelfuld. Den nye kurs begyndte allerede i 1973, hvor den socialdemokratiske undervisningsminister nedsatte et sektorråd for "ungdoms- og voksenundervisning" og udpegede højskoleforstander K.E. Larsen, Krogeup, som formand. Samme år valgte Dansk Folkeoplysnings Samråd folketingsmedlem Ole Vig Jensen som ny formand. Disse to aktører spillede sammen, og samspillet medførte, at Folketinget mod Socialdemokratiets vilje vedtog 10-punktsprogrammet. Slutåret 2010 giver bedre mening. Ved regeringsdannelsen i 2011 blev det besluttet at gøre folkeoplysende virksomhed til en del af Kulturministeriets ressort, mens forvaltningen af voksenundervisning forblev et anliggende for Undervisningsministeriet og Uddannelsesministeriet. Denne model er blevet fastholdt ved senere regeringsdannelser. Med andre ord: Folkeoplysende virksomhed defineres nu som kulturpolitik og voksenundervisning som uddannelsespolitik.

Hvorfor er Leif Emil Hansens skitse relevant for den uddannelseshistoriske forskning? Mit svar er, at vi savner en stor samlet analyse af planen om at gøre "de voksne" til en målgruppe for

det danske uddannelsessystem. Tidligt blev der satset på børn, derefter på unge og med Lov om fritidsundervisning for voksne (1968) begyndte Folkeetinget at inddrage de voksne. Videreuddannelsessystemet for voksne (2000) synes at være kulminationen af Danmarks helt unikke satsning på de voksne. Det vurderes, at Leif Emil Hansens kildesamling er et solidt udgangspunkt for den forsker, der har mod på at påtage sig opgaven.

Hvad er antologien kilde til? Naturligvis leverer den data om og overvejelser vedrørende uddannelse af voksne, men den kan også læses som en kilde til en bestemt universitetslærers liv i en bestemt periode på et bestemt universitet. Dvs. både makro og mikro. Antologiens indhold og form oplever anmelderen (født i 1947) som relevant i forhold til det videnskabelige og det personlige engagement. Der er en herlig bredde i valget af tekster – ingen nævnt, ingen glemt – og Leif Emil Hansen er en talentfuld skribent. Muntert og emotionelt beretter han om et forløb, der endte med en oplevelse af nederlag. Med talrige digressioner til andre tekster – bl.a. engelsksprogede sangtekster og egne digte – der strengt taget ikke vedkommer sagen.

Borberg, Peter & Thorsten Asbjørn:
På vej – på trods. Produktions-
skolerne gennem 40 år. Odense:
Asborg 2019. 256 s. 249 kr.

Af Lisbeth Haastrup, lektor, DPU, Aarhus Universitet, & Rikke Svendsen, tidligere produktionsskole-faglærer, nu pædagogisk konsulent på FGU Hovedstaden

Denne bog udkom i 2019, samme år som indførelsen af den Forberedende Grunduddannelse (FGU), der har opslugt og nedlagt produktionsskolerne. Bogen, om det særlige ved produktionsskolernes pædagogik og deres 40 årige historie, kan derfor ses som et opråb eller et kampråb. En kamp for fortsat at udgøre en "tredje vej" mellem grundskole, ungdomsuddannelser og arbejdsmarked for unge der ikke rigtig passer ind nogle af stederne. En gruppe af unge der, med målene om at alle skal have en ungdomsuddannelse, ofte bliver udnævnt til en problematisk og besværlig "restgruppe". Produktionsskoleforeningen har overladt denne bog til to fag-journalister fra kommunikationsvirksomheden Asbjørn og Boberg ApS at skrive deres historie.

Trods og kamplyst

Formanden for Produktionsskoleforeningen, Lennart Damsbo-Andersen, skriver i forordet: "Produktionsskolerne har en historie, som slutter, men en pædagogisk praksis, som med saft og kraft vil leve videre i FGU". Den slags besværgelser lægger op til nærmere undersøgelse og diskussion af, hvilken historie skolerne vil skrive om sig selv, inden andre måske skriver dem ud af den større historie.

Forfatternes journalistiske og i høj grad personbårne fortællinger lægger vægt på, at skolerne har været drevet af lærere og ledere med brændende personligt engagement, social indignation og masser af diskussioner indadtil og kamplyst udadtil. Fortællingerne om trods og kamplyst bygger oven på de allerede eksisterende festskrifter, rapporter og debatbøger om pro-

duktionsskolerne Forfatterne har ikke en uddannelseshistorisk eller bredere historiefaglig forståelse til at strukturere fremstillingen. Den letlæste fremstilling ser desuden ud til at have fyldt mere, end en ambition om en systematisk gennemgang af de mange interessante relationer mellem uddannelse og arbejdsmarked, politiske konjunkturer og politiske og pædagogiske grundpositioner som produktionsskolerne rejser.

Bogens dele

Bogen er bygget op i fire dele. Den første behandler historien 1978-2004, hvor produktionsskolerne har fungeret som en "harmonika" efter de politiske, økonomiske og uddannelsespolitiske konjunkturer, uden at der har været et lovsikret og permanent grundlag for deres eksistens. I gode tider har skolerne haft dårlige vilkår og besparelser, i dårlige tider med høj ungdomsarbejdsløshed har de kunnet udvide og finde lokal og til dels national forståelse.

I anden del kommer stemmer inde fra produktionsskolerne til orde, med en række skæve personlige dannelses- og uddannelsesfortællinger fra såvel lærere og elever. Det personlige, individuelle, og tilfældige træder frem, og overbeviser om, at "det snorlige dur ikke for alle", og at produktionsskolerne har deres berettigelse, når de sociale, sundhedsmæssige, psykologiske og pædagogiske udfordringer og kriser virker sammen.

I tredje del gives ordet til forskere, arbejdsgivere og organisationsfolk, der kaster korte personlige blikke på produktionsskolernes virke. Mens stemmerne indefra har en vis bredde

og diversitet, er blikkene udefra tydeligvis valgt, fordi de har noget positivt at sige.

Den sidste og fjerde del handler om "de nye vinde der blæser", og kaster noget ambivalente blikke ind i fremtiden.

Fremtiden i FGU

Med indførelsen af FGU er der fundet en mere samlet ordning med en langsigtet model, hvor flere koordinerede tilbud gives til den målgruppe, som produktionsskolerne har fået elever fra. Men FGU, PGU mm. er knyttet tættere til skolen og dens logik, ligesom lærernes pædagogiske kompetencer er på vej til at blive professionaliseret. Hermed ændres den "frie" placering mellem skole og arbejdsmarked og også forudsætningerne for skolernes særlige pædagogiske koncept.

Produktionsskolernes særlige pædagogik

Produktionsskolernes særlige pædagogik bygger nemlig på "virkelige, ægte produktioner til verden udenfor", der foregår i autentiske værksteder med ting og værktøjer, som bruges i branchen. Med lyttende, støttende undervisere, der mere har rollen som en mester end en skolelærer. Her mimes arbejdsmarkedets betingelser, men i trygge rammer. I praksisfællesskaber og de tætte personlige mesterlærerrelationer om det praktiske arbejde kan eleverne finde mening. Og måske finde en plads, hvorfra de kan finde en vej videre fra skolenederlag, eller andre svære livsomstændigheder. Som Gummitarzan og produktionsskolerne siger: "Alle er gode til noget, man skal bare finde ud af hvad det er."

Denne pædagogik, som teoretisk begrundes af folk som John Dewey, Jean Lave og Lene Tanggaard, har haft forholdsvist frie rammer i produktionsskolernes historie, og skolerne har påkaldt sig international pædagogisk interesse. En dansk højskoletradition for undervisning uden karakterer og eksamen har givet mulighed for projektorienterede forløb, hvor skolefag og viden var integreret, eller først blev tydeligere, når det praktiske arbejde kaldte på mere viden. Netop denne form gav også mulighed for mange slags værksteder, projekter og fagligheder på den enkelte skole – og efter den enkelte lærers forudsætninger og interesser. I FGU må denne tilgang indskrives i skolefagernes faglige mål og evalueringsformer, og det stiller grundlæggende spørgsmål til ikke kun produktionsskolernes rammer og ansatte, men også til det pædagogisk koncept og skolernes mangfoldige måder at praktisere det.

Spørgsmålet om, hvilke uddannelser og hvilket arbejdsmarked undervisningen skal rettes mod, stiller sig meget forskelligt på land og i by. Mens produktionsskolerne tidligere kunne tilpasses lokalt, retter FGU sig mod erhvervsuddannelserne, selvom forholdet mellem disse og de almene gymnasiale uddannelser er meget forskelligt landet over.

Også spørgsmålet, om hvilke værksteder og fagligheder der rent indholdsmæssigt skal prioriteres, forandres, når det ikke er det lokale arbejdsmarked, men skolen der først og fremmest skal tænkes på. Mens de "hårde" håndværksfag fyldte meget tidligere, vinder de "bløde" kunstneriske fag og omsorgsfag frem, særligt i byerne. Den fagfaglighed, der hidtil har været pro-

duktionsskolelærernes pædagogiske basis, må nu tænkes om og professionaliseres pædagogisk ud fra lærerprofessionens standarder.

Nye spørgsmål

Produktionsskolernes historie rejser flere interessante spørgsmål. Deres pædagogiske koncept har som et parallelt spor vist en tredje vej, som på flere måder kan ses i forhold til ændringer i grundskolen og ungdomsuddannelserne i perioden. Forholdet mellem boglig og praktisk undervisning er forandret. Praksisfaglighed og understøttende undervisning udvikles og praktiseres lige nu, og de praktiske fag i skolen tænkes sammen, ligesom åben skole lægger op til samarbejde med lokalsamfundets virksomheder, kultur og foreningsliv og uddannelsesinstitutioner.

Det vil være oplagt at undersøge og følge udviklingen fra produktionsskoler til FGU og dermed mulighederne for at videreføre den spændende og meningsfulde pædagogik. Denne bog er en appetitvækker; der bør følges op med grundigere forsknings- og udviklingsarbejde.

NATURHISTORIE

Leif Sestoft: *Peder Lorenzen 1821-1881 & Naturhistorie på Sorø Akademi*. Kalundborg: Forlaget Navicula 2020. 92 s., ill. 150 kr.

Af Børge Riis Larsen, lektor emeritus, Slagelse Gymnasium

Når man for efterhånden adskillige tiår siden har været lærerkandidat i natur-

videnskab på Sorø Akademis Skole, er det en fornøjelse at få denne bog til anmeldelse. Den følger sig pænt til den øvrige litteratur; jeg har om skolen, og som jeg synes, jeg kender en del til.

Der forelå ikke tidligere en biografi over Lorenzen – ikke engang en nekrolog, selv om han døde i et undervisningsår. Forfatteren har derfor måtte stykke sit arbejde sammen af oplysninger mange forskellige steder fra. Men før vi går videre med Lorenzen, kigger vi lige på Sorø Akademi. I første del af 1800-tallet kunne man efter at være dimitteret fra skolen tage examen artium af samme form som ved Universitetet og fortsætte med en kortvarig akademisk uddannelse her. Den varede 1½ år og bestod af tre semestre af omkring seks måneders varighed. Akademiets lærere fik titel af lektorer, og de skulle også undervise i skolens ældste klasser. Den akademiske uddannelse fortsatte indtil 1848, hvor antallet af studerende det sidste år blot var otte.

Peder Lorenzen kom som 19-årig på Skårup Seminarium ved Svendborg, hvor han tog lærereksamen i 1843. Seks år senere tog han studentereksamen som privat dimittend og blev derefter optaget på universitetet, som han forlod med anden eksamen (studentereksamen var den første) året efter. Han ansattes i november 1851 som adjunkt på Sorø Akademis Skole og Opdragelseanstalt. Her skulle han ud over at undervise i naturhistorie føre opsyn med og udvikle de naturhistoriske samlinger.

I 1843 var undervisningen i naturhistorie udvidet til to ugentlige timer i alle seks klasser. Foruden på Sorø blev naturhistorie kun doceret på to af de

andre lærde skoler. Da Lorenzen begyndte, var han pligtig til at varetage undervisningen i naturhistorie i alle seks lavere klasser og i alle realklasser. Også i 1851 blev J.F. Johnstrup, der tidligere havde været knyttet til akademiet, ansat ved skolen. Han var kemiingeniør og blev lærer i naturlære – dvs. fysik og kemi – for de to ældste årgange dvs. 6. og 7. klasse.

Lorenzen var særdeles flittig og engageret i opbygningen af de naturhistoriske og arkæologiske samlinger; og i 1853 blev han betroet udgravningen af skelettet af et stort dyr – det først fundne næsten komplette skelet af ”den store urokse”, hvorfra man tidligere kun havde haft dele. Det var fundet i en tørvemose nær Sorø. Om Lorenzen som underviser mener man, at han har været en af de mere markante lærere. Man fik lært sin naturhistorie hos ham, og udtalelser om ham spænder fra den brave og dygtige lærer til den irritable og koleriske af slagsen. Han var tillige kendt for at fastholde lærerstandens autoritet ved at have forulempet en elev ved at skælde ham hæder og ære fra i en naturhistorietime og have kaldt ham et æsel og en slubbet. Den pågældende dreng forlod skoen, varigt traumatiseret, fordi hans ophold på skolen og samværet med kammeraterne i flere år havde betydet så meget for ham. I et maleri af Christen Dalsgaard fra stengangen på akademiet ses Lorenzen give en elev et rap med stokken. (s. 43).

Lorenzen og Johnstrup har haft et parløb i varetagelsen af den naturvidenskabelige undervisning på akademiet fra 1851 indtil den sidstes afgang i 1866. Lorenzen tog sig af naturhistorien, mens Johnstrup tog sig af fage-

nes teoretiske baggrund i fysik og kemi. Og så må det i øvrigt nævnes, at Lorenzen i slutningen af 1860'erne gennemførte en rejse til Schweiz for at studere det schweiziske skolevæsen. Han var skuffet over de besøgte skolars naturhistoriske samlinger, men imponeret over såvel omfang som orden i de mineralogiske samlinger. Han roste de mineralogiske samlinger for at være godt repræsenteret og smukt ordnet i modsætning til de zoologiske og botaniske samlinger. Lorenzen, der ikke havde haft kemiundervisning i sine studier, var blevet opmærksom på betydningen af faget kemi, og han har sikkert ivrigt studeret kollegaen Johnstrups bog "De kemiske Grundstoffer og deres vigtigste Forbindelser i den uorganiske Natur", som udkom i flere udgaver i årene 1855-63.

I 1871 delte lovgivningen gymnasiet i to linjer: den matematisk-naturvidenskabelige og den klassisk-sproglige. Peder Lorenzens søn, Johs. Lorenzen, var på det første hold med en matematisk-naturvidenskabelig studentereksamen, som har klarede med særdeles gode karakterer. Efter studier på Polyteknisk Lærestalt blev han i 1877 cand.polyt. som kemiker og blev samme år ansat på københavnske skoler. Året efter finder vi ham som 2. assistent på Mineralogisk Museum, men han foretrak dog at fortsætte sin forskning på Polyteknisk Lærestalts kemiske laboratorier, hvor han arbejdede med bl.a. at bestemme grønlandske mineralers kemiske sammensætning. Han døde i 1884 af lungebetændelse.

Som kemiker har jeg undret mig over nogle formler på s. 65 og 69.

Leif Sestoft kommer vidt omkring

i sin bog om Peder og Johs. Lorenzen. Den må have interesse for enhver, der er interesseret i Sorø Akademis historie og naturhistoriefagets undervisning. Den er illustreret af en række fine fotografier af skolen, og de sidste sider indeholder en omtale af benyttede arkivalier fra skolens bibliotek, nogle sider med referencer samt omtale af tidligere udgivelser af Sestoft fra forlaget Navicula.

INTERNATIONALE ORGANISATIONER

**Christian Ydesen (red.):
The OECD's Historical Rise in Education: The Formation of a Global Governing Complex, Global Histories of Education. London & New York: Palgrave, 2019. xix, 308 s. € 149,99 (hardcover)**

*Af Joakim Landahl, professor,
Stockholms universitet*

Om man går in på den svenska nyhetstidningen *Svenska Dagbladets* databas över äldre tidningsurklipp möts man av en sökruta. I sökrutan står det en liten text som nog är tänkt att ge inspiration till den person som står i begrepp att söka sig igenom tidningens hela historia. Texten lyder: "Sök på exempelvis ru-tavdrag eller Pisaresultat." Formuleringen är ett exempel bland åtskilliga på att den internationella organisationen OECD har fått ett exemplöst inflytande över vårt tänkande om inte bara skolan utan även samhället i stort. Med tanke på att organisationen ursprungligen har varit fokuserad på ekonomiska

frågor kan man ställa sig frågan hur det kommer sig att OECD lyckats erövra sin position som global auktoritet inom utbildningspolicy.

I en nyutkommen antologi, *The OECDs Historical Rise in Education: The Formation of a Global Governing Complex*, diskuteras frågan om hur OECD lyckades ta makten över utbildningsdiskursen. Bokens redaktör, Christian Ydesen, som bidrar med inledning och avslutning, har samlat 12 kunniga författare från fem olika kontinenter som sammantaget belyser OECDs roll ur flera intressanta perspektiv.

Antologins styrka är dess ambitiösa utsträckning i tid och rum. I en första del diskuteras den historiska bakgrunden till att OECD överhuvudtaget kom att intressera sig för utbildning. Bidragen i denna del, som tidsmässigt sträcker sig från till OEEC-tiden och fram till 1970-talet, visar samtliga hur OECDs sätt att närma sig utbildningsfrågan aldrig var okontroversiellt, och att interna strider behövde vinnas för att etablera vissa sätt att tänka och arbeta på. Denna första del är också intressant genom sitt fokus på den tidiga historien, som lätt glöms bort i genomgångar av organisationens historia. Det man hade kunna önska som ett komplement är en förmedlande länk mellan dåtid och nutid, i form av en diskussion om hur och i vilken mån dessa äldre praktiker kom att prägla organisationen även framgent. I bokens resterande delar flyttas fokus från historien – som dock fortfarande finns med i några kapitel – till den internationella arenan. Här återfinns dels kapitel om OECDs roll i mötet med vissa specifika länder – Australien, Brasilien, Danmark, China

och södra Sydamerika – och dels kapitel som behandlar specifika utbildningsprogram och utbildningsinitiativ, exempelvis PISA for schools.

Genom att boken kombinerar historiska, nutida och internationella perspektiv på sitt fenomen kan man säga att den förvaltar antologins särskilda potential, att skildra ett enskilt fenomen på ett mångsidigt och initierat sätt. Perspektivrikedomen fungerar som en påminnelse om att OECDs makt över utbildningspolicy tar sig olika uttryck och delvis har olika effekter beroende på historisk situation och skiftande förutsättningar i olika länder. Det finns stora skillnader i de länder som deltar i exempelvis PISA och en förutsättning för globala organisationers inflytande är att de lyckas anpassa sig till enskilda länders särdrag, förväntningar och behov. Omvänt måste den internationella organisationen lyckas påverka de enskilda länderna att det är i deras intresse att i någon mån överge sitt självbestämmande och anpassa sig till de standardiseringsprocedurer som exempelvis internationell statistik kräver. Denna dubbla anpassningsprocess ger boken inblickar i.

Som alla antologier dras denna med vissa upprepningar och överlappningar, även om kapitlen rent tematiskt är väl åtskilda och bokens redaktör knyter ihop diskussionen i ett slutkapitel. En stilistisk detalj som stör läsningen är att förkortningar som OECD och PISA förklaras på nytt i nästan varje enskilt kapitel – en detalj som tycks antyda att boken inte är tänkt att läsas från pärm till pärm, utan snarare konsulteras just som en artikelsamling eller en uppslagsbok.

I förlängningen väcker boken tankar om olika sätt varpå internationella organisationers historia kan skildras. I antologins väsen ligger att den uppmärksammar oss på att det finns många historier att skriva, minst lika många som de länder som berörs av organisationens verksamhet. Den typen av forskning är nödvändig för att förstå globala processer, men kanske håller den på att få för stor dominans när det gäller just OECD och utbildningsfrågan. Den idag

ganska omfattande forskning som bedrivs om organisationen och om internationella kunskapsmätningar är huvudsakligen publicerad i antologi- och tidskriftsform, medan mer sammanhållna översikter är ovanliga. Kanske är nu tiden mogen för en mer enhetlig historik över hur OECD har erövrat sin roll som utbildningsauktoritet, en syntetiserande studie som visar på de stora dragen i organisationens utveckling över tid.